

Rypyt kankaalla

Vanhuuden ja vanhenemisen representaatiot maalaustaiteessa

Maarit Luttinen

Opinnäytetyö
Huhtikuu 2018
Kuvataide (AMK)

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Kuvataide (AMK)

MAARIT LUTTINEN:

Rypyt Kankaalla –

Vanhuuden ja vanhenemisen representaatiot maalaustaiteessa

Opinnäytetyö 28 sivua, joista liitteitä 0 sivua
Huhtikuu 2018

Opinnäytteeni käsittelee vanhenemisen ja vanhuuden representaatioita maalaustaiteessa. Kirjallinen osio käy teemaa läpi valittujen historiallisten teosten avulla, niitä analysoiden. Miten vanhuus niissä kuvataan ja mitä se kertoo aikansa yhteiskunnasta ja sen kulttuurista?

asiasanat: vanheneminen, vanhuus, maalaus, maalaustaide, taide, vanhuskuva

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Bachelor of Fine Arts

MAARIT LUTTINEN:
Wrinkles On a Canvas -
Aging and old age in painting

Bachelor's thesis 28 pages, appendices 0 pages
April 2018

This thesis is focused on aging and old age representations in painting. The written part looks over the theme through different historical paintings, analyzing them. How is old age represented in them and what does it tell about each era and its' society and culture?

Key words: old age, aging, painting, art, representations,

SISÄLLYS

1	Vanheneminen & vanhuskuva.....	5
2	Kuvallisessa ilmaisussa käytettyjä teorioita.....	6
	2.1 Imitaatioteoria.....	6
	2.1 Ilmaisuteoria.....	8
3	Vanhuus & maalaustaide.....	11
	3.1. Varhaismodernismin aika, Renessanssi ja La Vecchia.....	13
	3.2. Asetelmamaalaus muistuttaa elämän lyhytkestoisuudesta.....	15
	3.3. Rembrandt ja vanhenemisen rehellinen kauneus.....	16
	3.4. Vanhuus & vanheneminen nykymaalauksessa.....	18
	3.4.1 Neelin ja Joan Semmelin vanhenevat kehot.....	18
	3.4.2 Englundin maalausten supersankarivanhus.....	21
4	Oma taiteellinen työ.....	23
5	Pohdinta.....	25
	Lähteet.....	27

1 Vanheneminen & vanhuskuva

Suhtautuminen vanhenemiseen ja vanhuksiin yhteiskunnassa on kulttuurisidonnaista. Kulttuuri muokkaa ihmisten käsityksiä ja tietoutta vanhenemisesta ja vanhuksista sekä se vaikuttaa ikäihmisten asemaan yhteisöissä. Jokaisella kulttuurilla, valtiolla ja kansalla on oma näkökulma vanhuuteen, jonka olemus muokkautuu mm. kielen ja historian sekä rakenteiden ja niiden muutosten vaikutuksesta. (Heikkinen 2005, 17.)

Sorrumme arkielämässämme usein käyttäytymään niin kuin vanhuus koskisi vain muita ihmisiä, emmekä huomaa, että ikäännyimme myös itse samalla koko ajan. Raihnaisen tai sairaan vanhuksen kohtaaminen saa ihmisen pelkäämään omaa kohtaloaan; kuolemanpelko kasvaa niin suureksi, että se yritetään unohtaa kieltämällä koko vanhuuden olemassaolo. Käsityksemme vanhoista ihmisistä sekoittuvat alituisesti käsityksiimme siitä, millaisia haluamme tai pelkäämme heidän olevan. Perimiltään peloissamme ja toiveissamme on kysymys siitä, mitä me itse haluamme tai pelkäämme olevamme omassa vanhuudessamme. (Mazzarella 2000, 28.) Iän merkitys on yhteiskunnallisesti alati muuttuva käsite, jolle ei koskaan voida asettaa pysyvää vakioarvoa, sillä esimerkiksi ikääntyneiden ihmisten asema on vaihdellut merkittävästi yhteiskunnissa vuosien saatossa. (Nieminen 2006, 257.)

Vanhuutta tai vanhaksi tulemistä on käsitelty maalaustaiteessa historian jokaisessa vaiheessa, sillä se koskettaa meitä kaikkia. Arkielämässä vanhuus tarkoittaa monelle asioista luopumista. Kehon ja terveyden rapistuminen voi aluksi olla hyvinkin ahdistavaa. Eletty elämä ja muistot ovat suuri voimavara ja elämä tuntuu entistä merkityksellisemmältä. Monelle myös sosiaalisten suhteiden merkitys kasvaa. (Lehto, N.) Maalaukset toimivat yhteiskuntansa peilinä, jotka heijastavat aikansa vanhuskäsityksiä. Tässä tutkimuksessa kysyn, millä tavoin vanhenemistä tai vanhuutta on kuvattu maalaustaiteen historiassa. Onko vanhuuden kuvauksissa nähtävissä muutoksia eri aikakausien välillä?

2 Kuvallisessa ilmaisussa käytetyt teoriat

2.1 Imitaatioteoria

Imitaatioteoria katsoo, että taide imitoi eli jäljittelee luontoa; kuvat ovat aina imitaatioita todellisuudesta.

Imitaatioteoria on vanhin laajasti hyväksytty ajatusmalli kuvien tulkitsemiseen ja arvottamiseen. Se on saanut alkunsa antiikin Kreikassa, jossa käsite alkoi yleistyä noin 500-luvulla eaa. Vaikka vaihtoehtoisia teorioita kehitettiin samaan aikaan, imitaatioteoria oli vallitseva teoria kuvien tulkitsemiselle aina 1800-luvulle asti.

Vaikka imitaatioteoria on kaikkea muuta kuin aukoton, se on nykypäivänäkin käyttökelpoinen työkalu kuvien tulkitsemiseen, sillä se kysyy, *mitä* kuvassa on esitetty ja *miten*. Teorian historiasta on myös hyvä oppia, sillä ajatusta kuvien esittävästä luonteesta pidetään usein luonnollisena, vaikka tämä on kulttuurisesti ja historiallisesti erityinen tapa ymmärtää tai määritellä kuvaa.

Sokrates oli oppilaidensa kirjoitusten mukaan ensimmäinen ajattelija, joka liitti imitaation kuvataiteeseen. Miettiessään, voiko maalaus esittää nähtävien asioiden ohella sielullisia asioita, Sokrates päätyi ajatukseen: koska maalaus kykenee kuvaamaan ihmisen ilmeitä, sillä voi hyvinkin olla yhteys ihmisen sielullisiin ominaisuuksiin, esimerkiksi hyveisiin ja paheisiin. Kreikan sanat *tekhne* (taito) ja *mimesis* (esittäminen, jäljittely) olivat käytössä, kun puhuttiin taiteellisesta imitaatiosta. Ne liitettiin usein yhteen ilmaisuksi *mimetike tekhne* (jäljittelevä taito).

Keskiajalla kreikkalaisen imitaatioteorian kannattajat olivat lähinnä humanistiajattelijoita, kristinuskon hallitessa pääasiallisesti kuvallista ilmaisua. Tuolloin yksittäisten kuvien taiteellisella arvolla ei ollut väliä kristilliselle kirkolle, vaan olennaisempaa oli kysyä, pystyvätkö kuvat toimimaan teologian ja uskonnollisen tietoisuuden välineinä ja jäljittelijöinä.

Renessanssin aikakaudella imitaatioteoria sai laajaa suosiota kuvien ja taiteen arvostuksen lisääntyessä. Keskustelu muuttui aiempaa akateemisemmaksi: oppineet toivoivat oman aikansa ”suuren taiteen” kopioivan ensisijaisesti Kreikan ja Rooman varhaisempia saavutuksia. Tuona aikana pyrittiin jäljittelemään heidän tapansa jäljitellä todellisuutta. Myös uusi keksintö, perspektiivioppi, vahvisti monia imitaatioteorian väitteitä. (Seppä, 2012, 28-35, 56)

1700- ja 1800-luvuilla jatkettiin pitkälti imitaatioteorian tiellä varhaismoderneissa kuvan selitysmalleissa. Esimerkiksi esteetikko Charles Batteaux (1713-1780) ilmoitti keksineensä, että kaiken luomistyön ytimessä on jäljittelytaito. Ajatus oli sellaisenaan vanha, mutta Batteaux väitti luonnon kauniisti jäljittelyn yhdistävän kaikkia taiteenaloja, joita ei oltu aiemmin yhdistetty yhdeksi taide-estetiikaksi. Tämä näkemys omaksuttiin pian koko taide-estetiikan perustaksi, ja se on nykypäivänäkin käytetty ajatusmalli ja taide-termin luoja.

1700-1800-luvun romantiikan aikakausi pyrki lopulta kyseenalaistamaan ja syrjäyttämään imitaatioteorian suosiota, sillä tuona aikana kiinnostus luovaa yksilöä kohtaan vahvistui. Ajateltiin, että taiteilija ei jäljittelekään luontoa, vaan luo itse uusia todellisuuksia ja vaihtoehtoisia maailmoja. Monet 1800-luvun estetit korostivat modernin taiteen tehtävää kehittää erityistä kieltä tai tyyliä, jonka avulla taide voisi toimia ilman minkäänlaisia viittaussuhteita ulkopuoliseen todellisuuteen. Moderni taide pyrki saamaan aikaan jotain antiikin ja keskiajan taiteelle mahdotonta; se halusi muuttaa yksilön suhdetta todellisuuteen, haluamalla kehittää jatkuvasti uusia tapoja kokea ja nähdä. (Seppä, 2012, 56-57)

1900-luvun puolella korkeakulttuurin piirissä imitaatioteoria pian hylättiin vanhentuneena kuvien selitysmallina, abstraktin ja modernin kuvataiteen ideoiden puhjettua valloilleen.

Perinteiset imitaatioteoriat eivät myöskään ota huomioon kuvallisen esittämisen ja kulttuurisen kontekstin merkitystä, sillä kuvan luojan sekä katsojan yksilöllinen persoona ja kulttuurinen tausta vaikuttavat tulkintaan. John Berger toteaa klassikkoteoksessaan *Näkemisen tavat (Ways of seeing, 1972)*, että me emme itseasiassa katso koskaan pelkkää kohdetta, vaan myös suhdetta itsemme ja kohteemme välillä.

Voidaan myös väittää, että kuvan informaatioarvo ei automaattisesti vähene kuvan ollessa abstrakti. Nykytaiteessa myös abstrakti ja esittävä voidaan esittää rinnatusten, osana samaa kokonaisuutta. Tämänkin takia imitaatioteoriat kaipaavat rinnalleen myös muita, monitasoisempia tulkintatapoja. (Seppä, 2012)

2.1 Ilmaisuteoria

Ilmaisuteoriasta on myös olemassa imitaatioteorian tavoin monia eri versioita. Sen kannattajat lähtevät kuitenkin liikkeelle ajatuksesta, että taideteoksen tulkinnassa tulee kiinnittää erityistä huomiota taiteilijan tunteeseen, jonka ilmaus taideteos on. Teos on silloin onnistunut, kun koetaan, että taiteilija on kyennyt siirtämään tunteensa vastaanottajalle. Tätä asiaa ajatellen ilmaisuteorian avulla kuvaa tulkitseva kysyy: (1) onko taiteilija onnistunut siirtämään juuri sen tunteen kuvaan, jonka hän on pyrkinyt siihen siirtämään? Ja (2) tuntee ko katsoja saman tunteen teosta katsoessaan?

Ilmaisuteorian ydinoletukset luotiin 1800-luvun jälkipuolella: ranskalainen esteetikko Eugène Véron (1825-1889) ja venäläinen kirjailija Leo Tolstoi (1828-1910) määrittelevät taiteen tehtäväksi tunteiden ilmaisun. Véron julistaa teoksessaan *L'Éthétique* (1878) nykytaiteen ominaispiirteeksi taiteen ilmaisullisen voiman, joka erottaa sen antiikin ja imitaatioteorian perinnöstä. Tolstoi toistaa kirjoituksissaan pääpiirteittäin saman ajatuksen, mutta lisää siihen, että taiteilijan ei tule pyrkiä ilmaisemaan tunnetta ainoastaan esteettisen nautinnon tai kauneuden vuoksi, vaan tunteen ilmaisu on tärkeää, koska se voi toimia kommunikaation muotona ja yhdistää ihmisiä. Ilmaisevalla taiteella on hänen mukaansa siis myös välinearvo, koska se voi olla osa ihmisten välistä kommunikaation rakennustyötä. Hän hyväksyy myös mahdollisuuden, että taiteen välittämä tunne saattaa olla kuvitteellinen: esimerkiksi myrskyn kokemus voidaan välittää tekijältä katsojalle, vaikka kumpikaan ei olisi joutunut näistä kärsimään.

Ilmaisuteoriaa kehittänyt edelleen italialainen Benedetto Croce (1866-1952). Hän halusi erottaa taiteellisen intuition fyysisestä todellisuudesta sekä tiedosta ja

käsitteellisestä ajattelusta. Hänen mielestään intuitiivinen eli esteettinen ajattelu on tiedollisesti sokeampaa, joten nämä tulee pitää erillään. Myöskään taiteilijan intentiot eivät ole oleellisia, vaan merkityksellistä on ainoastaan se, mitä taiteilija on käytännössä tehnyt. Croce toistaa myös teoriassaan taiteen jäljittelevää tapaa, mutta ei imitaatioteorioiden tavalla. Jäljittely kohdistuu hänen mukaansa vain taiteilijan yksityiseen tunne-elämään.

Samaan suuntaan nojautui myös brittiläinen R. G. Collingwood (1889-1943) joka halusi myös pitää taiteellisen ilmaisun erillään tiedosta ja analyttisestä ajattelusta. Jotta taide voisi toimia, tekijällä ja vastaanottajalla tulee olla hänen mukaansa yhteinen taiteen kieli (=kulttuuritausta). Hän siis ajattelee, että jokainen taiteilija lainaa jo olemassa olevasta kulttuurista ja hyödyntää myös muita ihmisiä apunaan luomistyössä tavalla tai toisella.

Länsimaisessa kulttuurissa elää edelleenkin vahvasti ajatus, että taideteos on ilmaus tekijänsä tunteista. Monet ilmaisuteorian väittämät ovat kuitenkin ongelmallisia; ensinnäkin on hyvin vaikeaa todistaa, että taiteilija on siirtänyt teokseensa saman tunteen, jonka sen katsoja kokee. Taiteilijan mielessä on saattanut olla jotain aivan muuta, mitä lopullisessa teoksessa on nähtävillä. Esimerkiksi Claude Monet ja Pablo Picasso tekivät lukuisia versioita teoksistaan ennen niiden näyttille asettamista.

Lisäksi prosessissa tapahtuu usein myös yllättäviä ja täysin sattumanvaraisia asioita, jotka vaikuttavat teoksen lopputulokseen vähintään yhtä paljon kuin tekijän tunnemaailma ja kokemukset teosta tehdessä. On siis mahdotonta käytännössä todistaa, missä ajattelevan ja tuntevan tekijän sekä ympäristön ja yhteisöllisen kulttuurin raja menee.

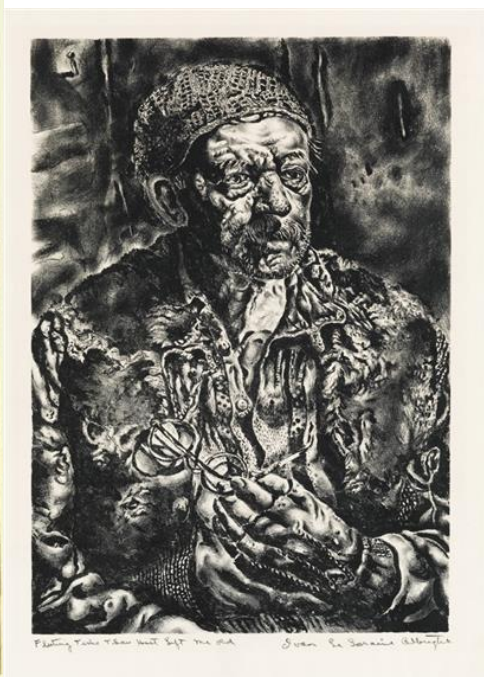
Ilmaisuteoriat eivät myöskään ota huomioon katsojan yksilöllisten mielenkiinnonkohteiden tai arvopohjan vaikutusta teoksen tulkintaan. Ne asettavat taiteilijan vastinpariksi kulttuurisesti saman edustajan, ja tekevät tästä symmetriasta jopa välttämättömyyden. Tätä voidaan moittia imperialistiseksi ajattelutavaksi, joka pyrkii tekemään länsimaalaisen kulttuurin ilmiöistä

universaaleja. Myös emotionaalinen ironia on taiteessa mahdollista, ja nykytaiteessa varsin suosittua. Ilmaisuteoria vaikuttaa tässä mielessä konservatiiviselta ja rajoittuneelta.

Imitaatioteorian kehittäjät alkoivat kuitenkin uudella tavalla pohtia taiteen suhdetta kieleen ja tunteiden jäsentämiseen. Croce ja Collingwood pohjustivat hyvin ajatusta, että taidekuvien analysointi on monikerroksinen prosessi, jota yksin analyttinen tieto ei pysty selittämään. Nämä hyvin pohjustetut teemat ovat olleet toistuvasti esillä kuvatuksessa nykypäivänä ja myös taitelijat työستävät aiheita monimuotoisesti. (Seppä, 2012)

3 Vanhuus & maalaustaide

Taideteokset heijastelevat oman aikansa yhteiskunnallisia vanhuskäsityksiä. (Pusa, 2012, 129) Tärkeä seikka vanhuutta käsitteleviä töitä tarkastellessa on se, onko niiden vanhuskuva esitetty negatiivisessa vai positiivisessa valossa. Usein tämä on selkeästi ensinäkemältä nähtävissä, esimerkiksi Leonardo Da Vincin karikatyyrimaisissa ikää kuvaavissa teoksissa (Royal Collection, Windsor Castle) ja Ivan Albrightin *Fleeting Time Thou Has Made Me Old* (MoMa, New York) joissa vanhuus on selkeästi kyseenalaistamatta negatiivinen asia. Monet teokset ilmaisevat kuitenkin vanhuutta moninaisista näkökulmista ja kirjavilla vivahteilla, joten on haastavaa poimia taiteilijan tarkka viesti vanhuuden kuvaamisesta. Apua saa eri kuvallisen ilmaisun teorioiden tarjoamista työkaluista sekä esittämällä kysymyksiä teosta katsellessa: onko teoksen yleistunnelma pääosin positiivinen vai negatiivinen? Esittääkö taiteilija vanhenevan ihmisen pelkästään fyysisessä muutoksessa ja muodossa, vai liittyykö kuvaan myös muita, abstrakteja asioita, esim. vanhukseen sidoksissa olevat sosiaaliset rakenteet, viisauden ja kokemuksen karttumisen tai taantumisen, mielen täyttymys, kuoleman hyväksyminen, jne.? Jos näitä abstrakteja asioita voi löytää teoksesta, missä valossa ne esitetään? Löytyykö teoksesta symboliikkaa?

Kuva 1: Leonardo Da Vinci: Two grotesque profiles confronted v.1485-90

Kuva 2: Ivan Albright: Fleeting Time Thou Has Made Me Old v. 1928-29

Tekniikoita, joita taiteilijat käyttävät ilmaistakseen ikääntyviä kasvoja ja vartaloa, ovat mm. viivat ja uurteet, joilla kuvastetaan ryppyjä vanhan ihmisen kasvoilla. Viivojen käytöllä voidaan herättää katsojassa ehkä stereotyyppisiäkin kyseisen ajan mielikuvia vanhuuteen liittyen, kuten esim. rankat menneisyyden muistot, fyysinen kärsimys sekä viisaat ajatukset (alla olevassa Dürerin maalauksessa esimerkki tästä viivan käytöstä).

Kuva 3: Albrecht Dürer, Saint Jerome, v.1521.

Väri on yksi elementeistä, joita taiteilijat käyttävät ilmaistessaan tunteita tai asenteita vanhuudesta. Sävy maailman harmoniasta tai riitasointuisuudesta voidaan päätellä paljon taiteilijan asenteesta vanhuutta kohtaan. Kalmankalpeat harmaasävyt ovat useasti suuressa roolissa, mutta esim. Saint Jeromen muotokuvassa hallitseva punainen sävy maailma liittyy optimistisempaan lähestymistapaan sekä elinvoimaisuuteen.

(Mckee, 1987)

3.1. Varhaismodernismin aika, Renessanssi ja La Vecchia

Varhaismodernismin aikakaudella ja renessanssin ajan maalauksissa ideaalina oli korostaa kauneutta ja harmoniaa. Vanhat ihmiset ja varsinkin vanhemmat naiset mahtuivat harvoin näihin ahtaisiin raameihin. Heitä käytettiin usein maalauksissa kontrastina nuoruudelle; vanha, sairas ja ryppyinen ihminen asetettiin nuoren viereen korostamaan tämän kauneutta.

Ajan vanhuskuvasta ja vanhuuden kuvaamisesta maalauksen keinoin kertoo hyvin aikansa ikoninen taulu sekä aikakautensa kuuluisin vanhuutta käsittelevä maalaus nimeltä *La Vecchia*. Sen on maalannut renessanssin ajan venetsialainen maalari Giorgione (s.1478). Kuvassa alempaan luokkaan kuuluva vanhempi nainen poseeraa kaiteen takana. Hän katsoo suoraan katsojaan, suu aukinaisena. Hänellä on kädessään banderolli, jossa on teksti: "Col tempo", mikä suomentuu "ajan kanssa". Tällä Giorgione luultavasti pilkkaa ihmisten turhamaisuutta ja lähettää viestin, että jokainen kaunis kasvo rypistyy ja kellastuu ajan myötä.

Kuva 4: La Vecchia, Giorgione, v.1510

La Vecchia on oiva teosesimerkki renessanssin ajan vanhuskäsityksen negatiivisilla puolilla vellomisesta kuvataiteessa. Negatiivinen kuva vanhuksista johtuu varhaismodernismin ajan taiteen ja kirjallisuuden muodostamasta vanhusideaalista. Varhaismodernistisella taiteella ja kirjallisuudella oli oma ideaalinsa jokaiselle luokalle, sukupuolelle ja iälle. Ajatuksen isä oli Leon Battista Alberti. Hän kirjoittaa kirjassaan *De Pictura* (1434):

”Nuorten ihmisten liikkeet ovat keveitä ja iloisia, ja muoto demonstroi sielun vahvuutta sekä kehossa virtaavaa voimakkuutta. Nuorukaisilla liike tulee kuvata napakkana, asennot kauniina ja taiteellisina. Vanhoilla liike on väsynyttä; jalat eivät enää kunnolla kannattele kehoa ja kädet ovat koukistuneita.”

Leonardo Da Vinci jatkoi tämän idean kehittelyä omissa kirjoituksissaan. Hän suosittelee maalareita jakamaan ihmisten toiminnan heidän ikäänsä, statukseensa ja sukupuoleensa kuuluviin rooleihin:

”Vanhat miehet tulee kuvata hitain ja painavin liikkein, heidän jalkansa nilkoista taipuvina, mataliksi kumartuvina, päänsä eteen nojaavina, kädet vain hieman kurotettuina.

Vanhat naiset tulee kuvata innokkain, lennokkain ja raivokkain elein, kuin helvetillisenä raivokkuutena. Mutta toiminnan tulee olla väkivaltaisempaa heidän käsivarsissaan ja päässään, kuin heidän jaloissaan.”

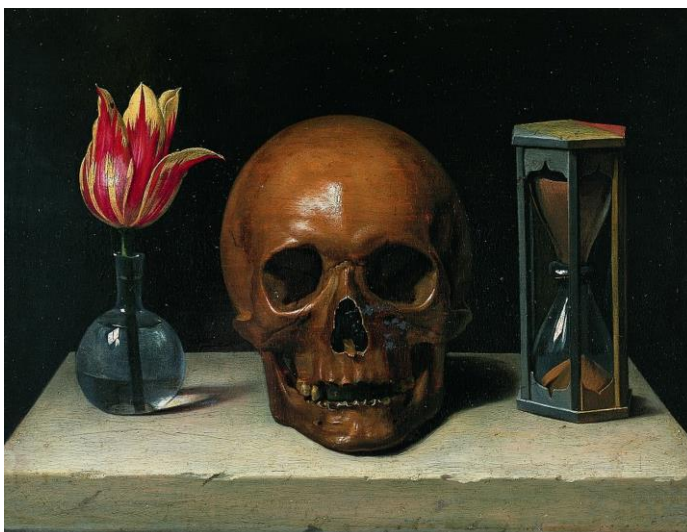
Kirjoitukset tekevät kivuliaan ruumiinavauksen vanhan kehon kuvauksen liikkeistä, muodosta ja eleistä. Nämä kuvaukset puuttuvista hampaista, rypyistä, roikkuvista rinnoista ja laiskoista leuoista konkretisoituvat Giorgionen La Vecchiassa. (Campbell, 153)

3.2. Asetelmamaalaus muistuttaa elämän lyhytkestoisuudesta

Asetelmamaalaus ei suoraan kuvasta vanhenemista, mutta siinä olevien esineiden konnotaatiot tuovat sen esiin. Vaikka vanhan ajan asetelmamaalausten päätarkoituksena oli esitellä omistajiensa vaurautta, teoksiin kiteytyi myös suuri määrä tietoa elämästä ja historiallisista murroksista. Teokset peilasivat aikaansa ja omistajiensa maailmaa. Intohimojen kohteet näkyivät myös asetelmissa. Yltäkylläisyyden lisäksi asetelmissa arvostettiin taiteilijoiden hienostunutta kykyä kuvata eri pintoja. Kiinnostavia asetelmista tekivät kuitenkin niihin kätkeytyt erilaiset symboliset viestit, joista osa saattoi olla hyvinkin synkkiä.

Vanitas-sana kuvaa juuri asetelmamaalausten tätä puolta; asetelmamaalaukset, joihin on piilotettu symbolisia viestejä muistuttamaan katsojaa tämän kuolevaisuudesta ja maallisen mammonan ja nautinnon katoavaisuudesta.

Vanitas-termi on läheinen *memento mori* -termin kanssa (mikä on latinaa ja tarkoittaa suomennettuna *muista, että kuolet*). *Memento mori* -tyyliset asetelmat muistuttavat katsojaansa juuri elämän lyhykäisyydestä, ja niihin kätkeytyy suuri määrä vanhenemisen- ja kuolemanpelkoa. Käytettyjä symboleita ovat esimerkiksi pääkallot, tiimalasit ja loppuun palaneet kynttilät. *Vanitas*-termiin kuului kuitenkin edellä mainittujen symboleiden lisäksi myös musiikki-instrumentit, viinilasit ja -pullot sekä kirjat, jotka muistuttivat turhamaisuudesta ja maallisen mammonan katoavaisuudesta. (Mäcklin, 2016)

Kuva 5: Philippe De Champaigne: Still life with a skull, 1671

3.3. Rembrandt ja vanhenemisen rehellinen kauneus

Rembrandt tunnisti maalauksissaan vanhenemisen arvokkuuden ja luonteen vahvuuden. Hän korosti ajan merkkejä ihmisten kasvoilla kauniisti ja rikkain sävyin. Hänen vanhuskuvissaan ei imarrella kohdetta eikä peitellä vanhuuden merkkejä, vaan arvostetaan aidosti ajan mukanaan tuomia efektejä ihmisessä.

J. Jonesin mukaan vanhetessaan Rembrandt oli erityisen kiinnostunut ihmisen sisäisestä kuohunnasta ja siitä mitä henkilön silmien taakse piiloutuu, joten nuoruuden glamour ja sekapäisyys tulisi kaiken tämän rehellisyyden tavoittelun tielle. Vanhan naisen kasvot kehystettynä valkoiseen kaulukseen ja ympäröitynä tummaan taustaan antavat yksinkertaisuudessaan mahdollisuuden katsoa myös pintaa syvemmälle.

Kuva 6: Rembrandt: Portrait of Margaretha de Geer, Wife of Jacob Trip
n. 1661

Rembrandtin syvällisin projekti oli kuitenkin oman itsensä vanhenemisen seuraaminen. Hänen omakuvissaan näkyy, kuinka hän itse muuttui ajan myötä ja iän karttuessa. J. Jonesin mukaan hän näyttää vanhetessaan itsensä intiimimmässä valossa; hän on lopettanut itsellensä teeskentelyn.

Kun verrataan hänen 34-vuotiaan omakuvaansa hänen 64-vuotiaana maalaamaansa versioon, voidaan huomata henkistä kasvua, surua, kärsimystä sekä viisauden karttumista jälkimmäisessä. J. Jonesin mukaan ensimmäisessä kuvassa näkyy ylpeä Rembrandt, kun taas jälkimmäisessä Rembrandt esiintyy inhimillisenä ihmisenä. (Jones, 2012)

Kuva 7 ja 8: Rembrandtin omakuvat 34-vuotiaana (v.1640) ja 63-vuotiaana (v.1669)

3.4. Vanhuus & vanheneminen nykymaalauksessa

3.4.1 Neelin ja Joan Semmelin vanhenevat kehot

Neel oli yksi ensimmäisistä, ellei ensimmäinen, yli 80-vuotias nainen, joka maalasi itsestään esille alastoman omakuvan. Neel oli kutsuttu mukaan New Yorkilaiseen Harold Reed Galleryn omakuva-teemaiseen yhteisnäyttelyyn vuonna 1980, joten teos oli maalattu kyseistä näyttelyä varten. Teos esittää Neelin alastomana, istumassa raidallisessa tuolissa. Yksityiskohdat lattiassa ja seinässä luovat tauluun negatiivista tilaa, mikä muodostaa kylmän sädekehämäisen alueen Neelin ympärille. Harmaat hiukset, rypyt, roikkuva maha ja rinnat ovat yleensä juuri niitä vanhuuden merkkejä, joita nyky-yhteiskunta käskee peittämään naisilta. Maalauksessa nämä ovat kuitenkin kaiken keskipisteenä. Neelin vakaa katse kohtaa katsojan ja loistaa itsensä hyväksyntää, jopa itsevarmuutta.

Vaikka naisen alastonkuva on taidehistorian suosituimpia aiheita, vanhemmat naiset esitettynä muulla tavalla kuin humoristiseen sävyyn ovat erittäin harvinaisia. Tässä kaavoja rikkovassa maalauksessa Neel asettaa uuden näkökulman länsimaiselle taiteelle esittämällä 80-vuotiaan kehonsa ilman häpeää. (Piepenbring, 2017)

Kuva 9: 1980 Self Portrait, öljy kankaalle, 137.2 x 101.6 cm

Joan Semmel (s. 1932) on keskittynyt maalauksissaan aina ihmiskehoa koskeviin teemoihin; ikääntymisestä identiteettikysymyksiin ja kulttuurisiin leimoihin.

Kuva 10: Aura, 2016, öljy kankaalle

80-luvun loppupuolelta asti Semmel on paneutunut miettimään vanhenevaa naiskehoaan ja sen fysiikkaa. Hänen tuoreimmatkin maalauksensa jatkavat tätä omakuvien avulla tapahtuvaa tutkimusta. Hän oli valmistanut 12 suurikokoista maalausta tuoreimpaan näyttelyynsä (Alexander Gray Associates -galleria, 2016), joista jokainen on alaston omakuva. Niissä toistuva Semmelin keho on ikuistettu eri kuvakulmista: nojaten, kyykyssä kyhjöttäen, istuen, huojuen. Välillä teokset sekoittavat abstraktia ja figuratiivista maalausjälkeä tavoilla, jotka saavat miettimään, mitä ruumis käsitteenä oikein edes on.

Kysyttäessä, miksi hän käyttää maalauksissa omaa kehoaan, Semmel kertoo: *”halusin kehon olevan jokin tietty kehotyyppi, joka ei ole ihannoitu kehomalli. Pyrin siihen, että kulttuuri hyväksyisi ihmisen sellaisenaan, eikä sellaisena, jona se itse*

haluaa.” Neel ottaa paljon tavallisia valokuvia itsestään ja alastomasta kehostaan, joista hän myöhemmin työstää maalauksia. Joskus tietokoneen valo tai salaman heijastus sekoittavat kuvaan nykyaikaisen muotokuvan elementtejä. Vaikka alastomat naiset ovat koristaneet gallerioiden seiniä nykypäivään saakka, vanhempien naisten kuvat ovat yhä todella harvinaislaatuisia. (Haynes, 2016)

Kuva 11: Cool light, 2016, öljy kankaalle

3.4.2 Englundin maalausten supersankarivanhus

Ruotsalaisen taidemaalarin in (s.1974) maalauksissa seikkailee ikääntynyt supermies. Teemat *vanhuus* ja *supersankariuus* on harvoin tai ei milloinkaan liitetty yhteen, sillä yhdistelmä nähdään tuskin yleisesti kovin hauskana tai rajattomia mahdollisuuksia avartavana. Englundin maalaukset ovat hyvin realistisesti maalattuja ja aiheet ovat arkipäiväisiä ja humoristisia. Supersankari nähdään mm. syömässä klementtiinejä, katsomassa televisiota ja tukehtumassa ruokaan illallisjuhlissa.

Kuva 12: Sitting, Andreas Englund, 100x126cm

Philipp Windmuller on kirjoittanut supersankarimaalaussarjasta lyhyen esseen, jossa hän pohtii päähenkilön suhdetta itseensä ja ympäristöönsä. Hän pohtii, että päähenkilön on kohdattava todellisuus, ja se seikka, että hän ikääntyy. Hän tiedostaa, ettei hän enää vastaa ihmisten odotuksia, ja että "täydellinen elämä" on vain toiveajattelua.

Englundin työt pohtivat ikääntymisen prosessia. Supersankari saa katsojan ymmärtämään, että joku päivä me kaikki löydämme itsemme samasta tilanteesta ja elämänkriisistä. Kaiken hyvän on loputtava aikanaan, mutta supersankari

muistuttaa meitä kumartamasta vanhuusiän sosiaaliselle syrjäytymiselle ja rajoitteille. (Barnes, 2013)

Englundin maalauksissa on se erikoisuus, että ne voi nähdä sekä positiivisena että negatiivisena kuvauksena vanhuudesta yhtä aikaa, samassa teoksessa. Onko teosten huumori suoraa ivaa vai voimaannuttavaa itselle nauramista, se riippuu täysin katsojasta. Vai voiko kyseessä olla taitelijan oma pohdinta edessä hämmöttävää vanhuusaikaa kohtaan? Maalaamalla alter ego - supersankarivanhuksen seikkailuja taiteilija saattaa itse käsitellä mahdollisia omia pelkojaan tai asenteitaan vanhuudesta huumorin avulla.

Kuva 13: Mirror, öljy kankaalle, 150 x 88cm

4 Oma taiteellinen työ

Kiinnostuin keskiajalla suosiossa olleiden asetelmamaalausten symboliikasta ja niiden kauniiden pintojen alta paljastuvista synkistä puolista. Halusin tietää, mitä mahdollisia asenteita tai pelkoja symbolien takaa paljastuu ja mitä ne kertovat senhetkisestä yhteiskunnasta ja sen ajattelutavoista. Tartuinkin opinnäytetyön taiteellisessa puolessa kiinni *memento mori* -termistä ja päätin tehdä sitä kautta syntyneestä ajatuksesta maalaussarjan. Maalaussarjan nimeksi tuli *Muista, että olet kuolevainen*, joka koostui kolmesta suurikokoisesta öljyväriteoksesta. Nimi viittaa suoraan *memento mori* -asetelmamaalaukseen, joka suomennettuna tarkoittaa ”muista kuolevaisuutesi” tai ”muista kuolevasi”. Halusin yhdistää tämän vanhan termin ihmisruumiiseen, ja tuoda näin esiin vanhenemisen pelkoa sekä kuolevaisuuden teemaa. Minua on myös aina kiehtonut maalattu ihmiskeho, halusin päästä tutkimaan ihoa ja lihaa maalauksissani; ajatella tavallaan ihmistä asetelmamaalauksen kimmoisana hedelmänä. Nuori ihmisvartalo säilyy hedelmän tavoin heleänä ja hehkuvana vain kuvissa. Asetelmamaalausten säilötty kauneus muistuttaa elämän katoavaisuudesta ja hetkellisyydestä. Näitä asioita pyörittelin mielessäni lähtiessäni työstämään teossarjaa.

Kuva 14: Muista että olet kuolevainen, osa 1, 150x190cm, 2017, öljy kankaalle

Otin eri malleista studiossa valokuvia, jotka maalasin sitten suureen kokoon kankaalle. Osassa töistä käytin mikropalloja, mitkä tukevoittivat maalausjälkeä ja tekivät paikoin pinnasta oudon rosoista.

Kuva 15: Muista että olet kuolevainen, osa 2, 150x190cm, 2017, öljy kankaalle

5 Pohdinta

Opinnäytteeni tehtävänä oli selvittää, miten vanhuutta tai vanhaksi tulemistä ollaan käsitelty maalaustaiteessa. Vanhuutta kuvataan maalauksissa poikkeuksetta joko negatiivisessa tai positiivisessa valossa. Tärkeämpi asia on kuitenkin huomata, miten usein tai lähes aina tämä negatiivinen tai positiivinen asennoituminen on varsinkin aikansa klassikkoteoksissa suoraan verrattavissa kyseisen aikakauden sekä kulttuurin vallitseviin asenteisiin vanhuksia kohtaan. Myös taiteilijan omat asennoitumiset tai pelot voivat heijastua taustalta.

Opinnäytteeni tuntui aluksi vain pintaraapaisulta aiheeseen, mutta mitä enemmän aiheeseen paneuduin, sen selkeämmin tämä yhteys näytti toistuvan jokaisessa vastaantulevassa historiallisessa teoksessa. Olettaisin, että vaikka lähteitä olisi vielä tusina enemmän, vastaus olisi silti samankaltainen.

Nykytaiteessa selkeän muutoksen asenteissa vanhuksia kohtaan huomasi varsinkin vanhempien naiskehojen kuvauksissa, sillä niitä ei esitetty 1900-luvulla enää negatiivisessa, ivallisessa tai humoristisessa valossa (esim. La Vecchia), vaan positiivisen kautta; ilman häpeää ja ylpeydellä. Tästä ilmiöstä voimme vetää yhteyden feministisen liikkeen nousun vaikutukseen ja naisten aseman sekä tasa-arvon kohentumiseen länsimaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Naisten asema yhteiskunnassa heijastuu suoraan aikansa maalaustaiteeseen muiden teemojen tavoin. En löytänyt esimerkiksi yhtään Alice Neelin omakuvaa vastaavaa maalausta positiivisesti asennoituneesta vanhempaa naisvartaloa kuvaavasta teoksesta kauempaa historiasta, enkä ole yllättynyt. Joko niitä ei ole ollenkaan, tai ne ovat jääneet vähälle huomiolle.

Tilastokeskus ennustaa, että Suomen vanhusmäärä tulee kasvamaan kiihtyvällä tahdilla; laskelmien mukaan vuonna 2020 vanhusten osuus väestöstä tulee olemaan 22,9% ja vuonna 2030 jo 26,3%. Arvion mukaan koko maapallon väestöstä peräti kolmasosa on yli 65-vuotiaita vuonna 2050. Millainen vanhuskuva meillä on tuolloin yhteiskunnassamme, ja miten se vaikuttaa siihen, miten kohtelemme alati suurenevaa vanhusten määrää? Voiko maalaustaiteella vaikuttaa esimerkiksi positiivisella tavalla asenteisiin vanhuutta kohtaan, vai toimivatko

teokset vain aikakautensa peilinä? Jos kulttuuri muokkaa yhteiskunnan vanhuskäsitteitä, niin mikä rooli on maalaustaiteella tässä asiassa nykypäivänä? Herää kysymys, voiko nykypäivänä vaikuttaa vain maalausten, vai onko kyseinen media vanhentunut itse?

Kuva 16: Muista että olet kuolevainen, osa 3, öljy kankaalle, 2017

Lähteet

Seppä, Anita, 2012, Kuvien tulkinta, Gaudeamus Helsinki University Press

Heikkinen, E. 2005. Ihmisen elinajan piteneminen -onni vai onnettomuus? Teoksessa:

E. Kemppe (toim.) Lisää ikää!: eläkepommei vai uudet urat? Helsinki: Karas-Sana, 17.

Nieminen, L. 2006. Lapsuudesta vanhuuteen: perus- ja ihmisoikeuksien merkitys eri ikävaiheissa. Helsinki: Edita.

Pusa, Tiina. 2012. Harmaa taide: Taiteen ja vanhuuden merkityssuhteita, Aalto-yliopiston julkaisusarja.

Campbell, Erin J. 2006 Unenduring Beauty: Gender and old age in early modern art and aesthetics, teoksessa: Growing old in early modern Europe

Mazzarella, M. 2000. Kun kesä kääntyy: vanhenemisen taidosta. Helsinki: Tammi

Mäcklin, Harri. Helsingin Sanomat, 18.10.2016

Lehto Niina: Vanhuuden arvostaminen ja suomalaiset vanhuskuvat 75 vuotta täyttäneiden näkökulmasta – opinnäytetyö, SeAMK 2014

Verkkolähteet:

Tate: <http://www.tate.org.uk/learn/online-resources/glossary/v/vanitas>

Piepenbring , 2017, <https://www.theparisreview.org/blog/2017/03/14/carry-your-white-rag-with-pride-and-other-news/>

Clarity Haines, 2016: <http://hyperallergic.com/321781/you-have-to-get-past-the-fear-joan-semmel-on-painting-her-aging-nude-body/>

Alexander Gray Associates: <http://www.alexandergray.com/artists/joan-semmel/>

Culture & Arts, Huffington Post, 2013: http://www.huffingtonpost.com/2013/02/06/artist-joan-semmels-nude-portraits-lucid-eye_n_2625747.html

Sara Barnes, Beautiful Decay: <http://beautifuldecay.com/2013/11/14/andreas-englund-paints-portrait-aging-superhero/>

Jonathan Jones, 2012, The Guardian: <https://www.theguardian.com/artanddesign/jonathanjonesblog/2012/mar/29/r-embrandt-old-age>

P. L. Mckee , 1987: <http://medicine.jrank.org/pages/1809/Visual-Arts-Aging-Assessing-image.html>

Kuvat:

Kuva 1: <https://www.pinterest.co.uk/pin/360076932680841144/>

Kuva 2: <https://www.1stdibs.com/furniture/wall-decorations/prints/ivan-albright-original-lithograph-1948-fleeting-time-thou-hast-left-me-old/id-f-6337103/>

Kuva 3:

[https://it.wikipedia.org/wiki/San_Girolamo_nello_studio_\(D%C3%BCrer\)#/media/File:Albrecht_D%C3%BCrer_Saint_Jerome_1521.jpg](https://it.wikipedia.org/wiki/San_Girolamo_nello_studio_(D%C3%BCrer)#/media/File:Albrecht_D%C3%BCrer_Saint_Jerome_1521.jpg)

Kuva 4: https://www.artble.com/artists/giorgione/paintings/la_vecchia

Kuva 5: <https://fineartamerica.com/featured/vanity-philippe-de-champagne.html>

Kuva 6: <https://fi.pinterest.com/pin/472033604664776027/>

Kuva 7: <https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/rembrandt-self-portrait-at-the-age-of-34>

Kuva 8: <https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/rembrandt-self-portrait-at-the-age-of-63>

Kuva 9: http://npg.si.edu/object/npg_NPG.85.19

Kuva 10: <http://www.alexandergray.com/artists/joan-semmel#3>

Kuva 11: <https://hamptonsarthub.com/2016/09/29/reviews-art-review-joan-semmel-self-portraits-offer-vibrant-affirmation-of-aging/>

Kuva 12: <http://beautifuldecay.com/2013/11/14/andreas-englund-paints-portrait-aging-superhero/>

Kuva 13: <http://www.123inspiration.com/oil-painting-portraits-of-an-elderly-superhero-by-andreas-englund/portraits-of-an-elderly-superhero-by-andreas-englund-8/>

Kuva 14: Oma arkisto

Kuva 15: Oma arkisto

Kuva 16: Oma arkisto